

Ըստ Սամարայոցն և Ըստ Եբրայեցւոյ՝ Հասարակ և
 նորա նկարագրումն նշանադրայ ունէին: զտաալինն .
 նաև ի գիրս Թոնոյ նոյն քսաններկու նշանադիրք ի
 զգրին գտաին՝ . որ խորհրդեալմք՝ զՂևտաւոց և Գրաւ
 Հանայից ցուցանեն զգումարութիւն: Նաև Լորեզդրեան
 զանուն Տեառն ուրիշ ուրիշ յունաբէն գիրս տաիլաւին
 և Այսօրի Հին օրինակս գրեալ գտանիմք: Նոյնպէս և
 զՍաղմոսն զերեսներորդն և զվիցներորդն, և զՏարիւրոր
 զքն և զտասներորդն, զութուտառաներորդն և զՏարւ
 իւրորդն, և զքառասներորդն և զչորրորդն, թէպէտև
 այլալոյս չալովմ գրեալ տեսանեմք, սակայն նովին
 թուով նոյնն նշանադրայ որ կարգեալսն և, և եղևալս
 գտանեմք: Նաև զՈղբսն Երեմիայի և զՍ. Զօթս նորա՝
 և մօտ ի կատարած Առակացն Սաղմոսնի՝ յորմէ վայրէ
 ասէ, թէ՛ Կին ժուգլուս ո՞ գտանիցէ, նովին նշանաւ
 դրօք և նկարագրումիւք և զատուցեալս քտանել. և Հինգ
 գիր կարծի աւ ի նոցանէ, ի թէ կրկին ի Քալին, Մեմն,
 Նունն, Փէն, Սաղին, և այնու նշանադրօք, այլադգ՝
 իսկ բանն յորժամ գրեն Քարին եբրայեցիք, և այլադգ
 ի միջոցի և այլադգ ի կատարածի. վասնորոյ և Հինգ
 գիրքն առ ի բազմայ կարծեցան լինել կրկին Սամուէ
 ին, և Մաղաբիմայն, և Դարթրեի ամենայն Եղրին և
 Երեմիայ Հանդերձ Ողբօքն: Արդ որպէս ցուցաւ եթէ
 քսաններկու նշանագիրք եւ որով գրեալ ամենայնի եբ
 րայեցերէն՝ յառաջ եկեալ բարբառով Հասին, նոյնպէս
 և քսաններկու գիրք Աստուածակերտ գումարութեան՝
 Թուին ընդ ամենայն՝ Ըստ նշանագրայ որ խելաւաւ

ևս տառեւ կը հաստատուի Վաղղիոյ ու Լնդոնի կառավարութեանց մէջ մէկ կողմէն, ու Բրուսելոյ և Ռուսիոյ կառավարութեանց մէջ միւս կողմէն: Արման անդին Լեստրիան և Իտալիան, որոնք ըստ երեւմանց, կը փափաքին չեղող կենալ ի դիպուածի պատերազմի մը ի մէջ Վաղղիոյ և Բրուսելոյ: Եւս կայն հիմա կը չի կրնար զիտցուիլ թէ պիտի կրնան իրենց փափաքը ի գործ դնել:

Ժողովարդ Պրուսիա լրագրոյն մէջ հետեւեալը կը խորհարարէ:

«Ռուսիայէն ուղղակի հասած լուրերը կը ծանուցանեն, թէ զինուորական կրթութեան մի պատճառաւ, ճշմարիտ պատերազմական խորհուրդ մի պիտի ըլլայ վեհափառ Լեւոնտիոյ կայսեր նախապատիւութեամբ ի մէջ գլխաւոր հրամանատարաց Ռուսիոյ ու Բրուսելոյ զօրաբանակաց: Այս խորհուրդին մէջ պիտի որոշուի ճակատամարտութեան յատակադիմ մի կրկին ենթադրութեամբ պատերազմի մը՝ որ պարփակեալ պիտի ըլլայ ի մէջ Վաղղիոյ և Վերմանիոյ, կամ պատերազմի մը՝ որուն կրնան մասնակից ըլլալ Ռուսիան և Բրուսիան մէկ կողմէն և Վաղղիան, Լեստրիան և Իտալիան միւս կողմէն: որոց զուգէ օժանդակութիւն մատուցանեն Շուեյտը ու օսմանեան կայսերութիւնը:

Ռուսիան կուզէ երկնցնել այս գործը: Բայց Բրուսիան ընդհակառակն կը փափաքի որ անմիջապէս որոշում մի ըլլայ, յաւաք բերելով Լեստրիոյ կայսերութեան շփոթ վիճակը, Վաղղիոյ զօրաբանակաց բաղդատական տիրութիւնը և Իտալիոյ տարակուսութիւնները: Այս վերջին տերութեան օգտակար առաջարկութիւններ կը ըլլան Ռուսիոյ և Բրուսիոյ կառավարութեանց կողմանէ և ամեն ջանք ի գործ կը դրուի, որպէսզի եթէ իրօք դաշնակցութիւն մի հաստատուի անհնարին կը ըլլայ Իտալիոյ հետ, որուն պարտաւորութիւն չեղբորութիւն պահել, որով Լեստրիան և Վաղղիան պիտի ստիպուին ազէկ մը չորս կողմերէն նայիլ՝ պատերազմի ձեռք դարձնել յառաջ:

— 1. Դիտունի լուսնը օրագրոյն մէջ հետեւեալ յօդուածը կը կարգադրէ:

Թ. Հոյսոնայ առ բոլոր վաճառական աշխարհի:

Հաճութեամբ սրտի կը ծանուցանեմք թէ բարեհաճութեամբ և անձառնք միտք ձեռնարկէ, որուն անունը, հաւատարմութիւնը և արուեստը հոյակապ են ոչ միայն Լնդոնի Վիտայեալ թագաւորութեանը այլև բոլոր աշխարհի մէջ, 1. Դիտուն ունեցած իւր հաստատութեան մէկ մասը նուիրած է Զանգարապահ Գործի, թէ՛ գնոյ առնելու և թէ՛ վաճառելու համար զաղթականաց երկիրներուն բերքը և ուրիշ ապրանք իհաշիւ բարեկամաց: որոց հարկերն 2 1/2 իրաւունք հասից (քովիսիօն) կանցնեն: Ամեն մարդ գիտէ թէ միտք թ. Հոյսոնայ միշտ ամծ դրամադրուի պատրաստ ունի, զոր կրնայ անցը:

առնեն ուսուցանել զԱստուծոյ և զազնուապաշտօն իրենց առ ի խրատելոյ դաստիարակ զմատաղագոյն և ըզկաթնասէր բարս առն արդարոյ:

Այդ թուեն երայեցիքն զգիրս զայս ձեռք օրինակի, զառաջին անուանեն Բրեւիթ, զոր մէքն Արարածս կոչեմք և զերկրորդն՝ Եղեմսովթ, զոր մէքն Եւս աւսեմք: և զերրորդն՝ Արդիկար, զոր մէքն Եւսաւան անուանեմք: և զչորրորդն՝ Աւաւեղաբեր, զոր մէքն Թիւսաւեմք: և զհինգերորդն՝ Գաւայթ, զոր մէքն երկրորդն ունի օրինացն կոչեմք: Սորա հնգեքիտն են զիրք Մովսեսի, զոր ճշմարտիւ երայեցիք Օրէնս անուանեն: Եւ երկրորդ գումարութեան անունն սկիզբն և թուեն զգիրս: Եւ Երկրորդ գումարութեան անունն և Եւսաւան, որ առ երայեցիք յոտովիքննուն անուանի: Եւսաւան զՄովսէսին, որ է Գաւաւաւանց: և ի նոյն յարեն զՄովսէսին, զոր ինչ ի ժամանակս դատաւորացն եղև՝ պատմէ: և երրորդ զՄովսէսին, զոր մէքն յառաջին և յերրորդ Թագաւորութեանց համար ըլլաւ: և չորրորդ զՄովսէսին, որ է Թագաւորութեանց, որ յերրորդն և ի չորրորդն Թագաւորութեանց կատարի, բայց առաւել ճշմարտագոյն է Մաղաբիւն, այսինքն է Թագաւորաց կոչել, քան զՄաղաբովթն, որ նշանակէ Թագաւորութեանց: քանզի ոչ եթէ զայլեայլ ազգեաց Թագաւորութեանն նշանակէ խմբադիւն, ոյլ զմիոյ զխաղէլականն, որ ի վերայ երկրտասան ցեղիցն սահմանեալ էր: Հինգերորդ զԵսայայն: Վեցերորդ զԵրեմիային: և Երրորդ զԵղեմսովթն: ութերորդն զԵրեմիայան մարգարէիցն: զոր Թագաւորն կոչեն: և եր-

նել այն ամեն վաճառականաց՝ որոնք ի հաշիւ իւրեանց զանազան վաճառք կը յուղարկեն անոր՝ ի վաճառումն: Իւր յաջող կացութիւնը, իւր փորձառութիւնը և իւր ուղղութիւնը՝ որոնք ծանուցեալ են յամենեցուն, և իւր գործոցը մատուցած բարենախառն ուշադրութիւնը՝ բաւական երաշխաւորութիւն մի են անոնց ամենուն համար՝ որոնք կուզեն գործ ընել յիշեալ երեւելի անձին վաճառատանը հետ որ ի Լոնտոն:

ԱՐԾԱԼՈՑՍ

Արաւոյ 809 թուոյն մէջ համառոտ տեղեկութիւն մի տուինք մեր յարգոյ ընթերցողաց ի վերայ զաղղիներէն տետրակին, զոր վեհ: Սկիզբն Վաղղիոյ հատեան շարագրած ու հրատարակած է Փարիզի մէջ: Այս տետրակին վրայօք՝ Վ. Պոլսոյ Բ. Գլխի Գլխի լրագիրը, իւր թուոյն մէջ որ ի 4 Յուլիսի ըստ նոր տոմարի այսպէս կը խօսի:

Մօտ օրերս Փարիզի մէջ ի լոյս ընծայուեցաւ տետրակ մի, որ Վ. Պոլսոյ հասարակութեան ուշադրութեանը արժանի է կրկին պատճառաւ: այսինքն թէ՛ հեղինակին անուանը համար և թէ՛ դրուածոյն նիւթին համար: Ժամանակից Հայց Ժողովուրդն այսպէս է հրապարական վերնագիրը՝ որով յիշեալ գրութեանը կը ներկայանայ ընթերցողին առջև:

Այս տետրակը, որ հատեան Սկիզբն իշխանին աշխատասիրութիւնն է, խոհական մտաց ուշադրութիւնը դրուելու արժանի է: վասնզի մեծ լոյս մի կը նշայէ արեւելեան աշխարհին զընաւոր ազգայնութեանց մէկուն վերայ, որ արժանապէս ծանուցեալ չէ ոչ միայն Լոնդոնի մէջ, այլև մեր մէջն անգամ: Վարձեմք թէ յօժարութեամբ պիտի կարդացուի այս տետրակը: զոր բովանդակապէս կը հրատարակեմք, Բեւել տէ Տէօ Մոնա հանգիստէն քաղելով, որ իւր էջերուն մէջ Հիւրասիրութիւն մատուցած է անոր:

Այս գրութեանը առջև կը գտնուի զխորհրդածութիւնները, զոր անոր վերայ կը նշանակուի սէր անձ մի, մասիւ Գեքսթ, որ Վաղղիոյ համալսարանին դատաւորաց խմբին մէջ ընդունուած է:

«Ահաւասիկ այս խորհրդածութիւնները:

«Պատուական հանգիստ մի, որ բոլոր գրադարաց դատուն յարգը ու համարումը ստացած է ու մեծ համբաւուն թէ՛ Եւրոպայի մէջ և թէ՛ քաղաքակրթեալ աշխարհին միտքեղծութեան մէջ, Լուսնիւն տէ Տէօ Մոնա հանգիստը կը խօսէ, իւր թուոյն մէջ որ ի 15 Յուլիսի 1867 (Ն. Թ.) կը զարուեստէ յօդուած մի ի վերայ ժամանակակից Հայ ժողովրդեան: Այս գրութեանը ուշադրութեան արժանի է թէ՛ հեղինակին անուանը պատճառաւ: Թէ՛ նիւթոյն օգտակարութեանը և թէ՛ անոր վրայօք ծանուցն կրկին օգտակարութեանը: Արդէն 1868-ին ուսումնական կարգի բազմաճիւղաւ ուսումնական մի, մասիւ Լու. Տիւ-

րորդն դարձեալ գումարութիւններուցեաց: յոր դարձեալ կարգին, և այն առաջին գլխի զննեն: և երկրորդ գլխի թ. և հինգ մատենագրութիւնն մի զԹուոյն գիրն թուեն, երկրորդ զՄովսէսին, երրորդ զՎաւայն: զոր նորա Մատաղութ կոչեն: և զԵղեմսովթն տին, զոր նորա Կոհնէթ անուանեն: և զԵրեմսովթն օրհնութեանց, զոր նորա Սիրաբիւ կոչեն: Վեցերորդ զԳանիկին: և Երեմսովթն զԳաւաւաւանց, որ նշանակէ զհասն աւուրց: բայց յայտնագոյն ասիցէ որ զպատմութիւն ժամանակական որ գիրք մնացորդացն անուանեն: և զԵրեմսովթն օղջ տարեցեացն առ ի մէջ: Երկրորդ զԵղեմսովթն, և այն առ ի յունաց և ի Հոմերոսեաց յերկուս գիրս բաժանեալ է: Իններորդ զԵրեմսովթն: Եւ այսպէս գումարին՝ միտքեղծութեան հնոյ օրհնագրութեան գիրք բաժանելով: Եւսաւանց: Մովսէսի հինգ մարգարէիցն ութ, Սրբագրացն ինն: բայց ոմանք ըզՀոմերոս և զԵղեմսովթն ընդ մարգարէս կարգին և համարին, զի այնու կարգեցն զհնոյ օրհնագրութեան քանակչոս գիրս թուեն:

Եւ արդ պարտ է գիտել յաստեղծաց՝ զի որ արտաբայքն զայս գումարութիւն գիրք զայնն ընդ անուանեալ ի յայտնութիւնն ի հարկէ համարէ և իմաստութիւն Սովսէսին, զոր բազմաբն նորա անուանեն: և յիտու Սիրաբա և Եղեմսովթն և Տիւրիա և Հոմերոս չեղեն արժանի կանանի: Բայց զՄովսէսեացեաց զառաջին գիրս գտաք Երայեցիքն և զԵրկրորդն յունարէն, որպէս և անգլիսի ի խօսիցն է նշանակեալ:

Լորի՛ն՝ որ Վաղղիոյ ճեմարանին անգամէ, յիշեալ հանգիստին մէջ հասարակութեան ուշադրութիւնը հրատարակէր: Հայոց ազգին վերայ: Վ. հատեան Սկիզբն իշխանին աշխատասիրութիւնը կրնայ գիտնական աւագն մի կենսին գրութեանը շարունակութիւնը համարուիլ: Բայց որով յառաջ կը բերէ այն ամեն զեղբորը որ 1839-ին սկսեալ տեղի ունեցան օսմանեան կայսերութեան երկրորդ գումարը Հայ ժողովրդեան մէջ, և որոյմէ բաղումն աշխատութեամբ 1860-ին Մահմադարութիւնը ծնաւ: Այս առաջին կէտին վերայ՝ հեղինակը չուզէր ծածկել թէ՛ ըստ իւր տեսութեան, եղած քանի մը նոր կարգադրութիւնը կանխահայտ էին և կրկարծէ թէ միտքերը բաւականապէս պատրաստուած չին: Եւ այս բանը այնպիսի անկեղծութեամբ մի կը խօսէ, որուն տիկնա՝ ծովիւն պիտի մատուցանեն այն անձինքը անգամ: Բայց չեն կրնար մասնակից ըլլալ այս կարծեացը:

«Բայց երկրաւոր մատենագիրը հաւանութեան և քաղաքակրթեան խորհրդով յառաջ կը բերէ այն ամեն ջանքը՝ որ ի գործ դրուեցան հասարակաց դատարարութիւնը իւր ամեն աստիճաններուն մէջ բարեկարգելու համար: Յիշեալ աշխատասիրութեան երկրորդ մասը այս օգտակար խորհրդին նուիրեալ է: Հեղինակը հանձնարել տեսութիւններով և միւս համակրական խօսքերով կարող եղած է ցուցանել զմիտքեղծութեան անկեղծութիւնները վիճակագրութեան, որոնք այս մասին մէջ իրենց բնական տեղը կը գտնուին: Եւսաւան կը խօսէ թէ ամենահարկաւոր և տարածել զուսումն ժողովրդեան մէջ և թէ օգտակար են յոյժ ընկերութիւնները՝ որոյ մէկ քանին մարդասիրական և միտքեղծութեան գրադարան կան են: Եւ յիշեալ, սահմանադրութիւն մը տեսողական ընկեր ամենին ըստ միջոցը՝ ազգայնութիւնը հաղածել է ժողովրդաց մէջ ուսմունքը ծառայելով: Վասնզի իրաւունք և պարսկութիւնը վստահութիւն և երկման տալովութիւն մի, երբոր դրոշմ այնպիսի ժողովրդեան կը խրաբարէ, որ բաւականապէս լուսաւորեալ չէ: Ամենին հանձնարել սահմանադրութիւնները չեն կրնար բարեկարգ վարձարանաց և բարեկարգ վարձարանաց օգուտները յառաջ բերել ժողովրդեան մի ապագային համար:

«Հատեան Սկիզբն—Վիլյան աշխատասիրութիւնը կը վերջանայ հարեանցի հայեցումով մի ի վերայ լրագրութեան վիճակին, գրականութեան, գիտութեանց և արուեստից (Հայոց մէջ):

«Այս գրութեանը առջև անցնելու ժամանակին, որ վեհ զգացմունքէ մը ներշնչեալ և լեցուն սրտի շարժումով որ դատողութեան տարազութիւնը ամենին չտիրացնէր, մեք մեզի կը խօսէ թէ, որեւէ շատ սխալ գաղափար մի ունին Եւրոպայի մէջ Թուրքիոյ նի քրիստոնէից կացութեանը վրայօք, երբ կը կարծեն թէ անոնք տեսել մի անշարժութեան մէջ թմրած կը մնան: Բայց անոր հեղինակը իրաւամբ կը խօսէ, «Ոչ, ստույգ չէ ըսելը, ինչպէս շատ անգամ կրկնեցին Եւրոպայի մէջ, թէ Վրեկը զատապարտեալ անգամաների թմրութեան արտի մը, յաւանական անշարժութեան մը: Մօսկէ Հարթօղին սկսողով՝ որ շատ ժամանակ չէ, Կովկասու երկրները կը զոյգուէր, կը հաստատէ թէ Հայերն են Թուրքիոյ միտքեղծութեան քրիստոնէաց ժողովրդը՝ որ կարող ըլլայ ընկերական կարգաւորութիւն մի ունենալու: Այս գիտնական ճանապարհորդը չափազանցութիւն չէ բրած իւր բարի համարումն մէջ՝ որուն արժանի են: ասիայն անիրաւութիւն բրած է, ասիայն ուղեւ, ուրիշ ցեղերուն թէ քրիստոնէաց և թէ՛ միստիկան, որոյմէ շրջապատեալ են Հայերը: Գանգի երբոր մէջ ուշադրութեամբ կը նշեն այս ամեն ցեղերը միմեկին միմեկին, այսինքն օսմանը ներք, Թուրքիաները, Վրեկները, Ֆրանսերը, Մարոնիները, Տիւրքիները և այլն, պիտի տեսնէ թէ ամենքը իրենց օրհնական յատկութիւնները ունին որոնք տալովին կը նշեն: ասիայն դատարարութիւնը կրնայ զարթոյնաւել զանոնք և ընդհանուր բարօրութեան առաջնորդել: Ուրեմն այս տղերքն անոնք որ ձեռք դարձեալ են խոհական բարեկարգութեանց, թող յարաւանեն նոյն ընթացքին մէջ, և միմեկին իրենց կողմանէ հոգ տանին նոյն բարեկարգութեանց շարունակ մէջ մանկու: Եւ այս գործոյն արդեւեւները ամենին պիտի չծագին այնպիսի կառավարութեան մի որ ազատասիրական դատարարութեամբ կը խօսի, որ արդէն կարող եղաւ՝ գործ դնել զանոնք, և ապահով է ձեռք բերելու հաւատարմութեամբ մատչի գործակցութիւն մի Հայոց ազգին»:

«Այս վկայութիւնը՝ ստորագրեալ այսպիսի մեծաշուն անձէ մի, յոյժ կարեւոր նշանակութիւն ունի: ասինքն աշխատասիրութեան մէջ անիրաւ ամբաստանութեանց

